

REISER TIL

TADMOR

HISTORIE OG KULTURARV I PALMYRA OG MIDTØSTEN

DENNE KATALOGEN følger utstillingen *Reiser til Tadmor: Historie og kulturarv i Palmyra og Midtøsten*, som ble vist på Bryggens Museum sommeren 2017.

Katalogen forteller historien om Palmyra og Midtøsten som møtested fra bronsealderen fram til i dag. Reiser til Tadmor var en del av forskningsprosjektet *Mechanisms of Cross-Cultural Interaction: Networks in the Roman Near East* (2013–2017). Prosjektet utforsket hvordan bånd basert på handel, politisk makt, etnisitet, stammetilhørighet og religion knyttet Midtøsten sammen i det vi i dag ville kalle sosiale nettverk. Palmyra ble brukt som et av flere eksempler i dette prosjektet, som tok sikte på å utfordre det tradisjonelle historiske fokuset på staten, for bedre å forstå hvordan førmoderne samfunn fungerte. Utstillingen trakk også på resultater fra et tidligere prosjekt, *Palmyrena: City, hinterland and caravan trade between Orient and Occident* (2009–2013), som tok sikte på å forklare hvordan en storby kunne overleve i ørkenen. Dels ville prosjektet forklare hvorfor og hvordan Palmyra kunne bli viktig handelsby selv om den egentlig ikke lå på den korteste eller enkleste ruten mellom øst og vest. Begge prosjektene – og utstillingen – var finansiert av Norges forskningsråd.

Ved Universitetet i Bergen forskes og undervises det innenfor Midtøstens arkeologi og historie fra steinalderen og frem til i dag. Gjennom et internasjonalt forskningssamarbeid undersøker forskere og studenter fra Bergen blant annet tema knyttet til utvikling, demokrati og styresett, nomader og fastboende, handel og økonomi, religion og ideologi, krig og kulturarv.

Katalogen inneholder også to korte, frittstående artikler. Haian Dukhans bidrag handler om livet i Palmyra før og under borgerkrigen. Deretter følger en tekst av kunstneren Amanda Chambers om hennes kunstverk *Exhume*, som inngikk i utstillingen. Verket var inspirert av ødeleggelsene i Palmyra under konflikten.

Midtøsten som møteplass

◊ Caravan en route to Palmyra, anonym kunstner etter Louis-François Cassas, ca. 1799. The Getty Research Institute.

Midtøsten har til alle tider vært en gjennomfartsåre. Reisende, karavaner, nomadestammer, armeer, til og med hele folkeslag har krysset området på vei til og fra Afrika, Asia og Europa. De som slo seg ned her bygde varige sivilisasjoner og etter hvert store imperier. Rollen som kontinentenes veikryss var med på å gjøre Midtøsten til den kompliserte regionen den er i dag.

Midtøsten er vanskelig å avgrense, men i førislamsk tid snakker vi oftest om området fra Taurus-fjellene i Tyrkia i nord til Jemen i sør, og fra Egypt i vest til Det iranske platå i øst. Her finnes langstrakte fjellkjeder, kyst, ørken, steppe, skog og fruktbare slettelandskap. I de første århundrene etter Kristus bredte det romerske overherredømmet seg gradvis ut over store deler av dette området. Omkring år 200 omfattet riket provinsene Syria (Syria, Libanon, Israel/Palestina og deler av sør-Tyrkia), Arabia Petraea (deler av Jordan og Israel, og Sinai-halvøya) og Mesopotamia (Nord-Irak og det sørøstlige Tyrkia). I øst løp Romerrikets ytterste grense langs Eufrat-elven.

En av de viktigste veiene fra Eufrat ledet gjennom Syria til byen Tadmor, på gresk kjent som Palmyra. Til tross for sine karrige omgivelser vokste Palmyra til å bli et blomstrende handels-sentrum i antikken, da byens folk ledet karavaner med silke, krydder, rav og andre eksklusive varer mellom Romerriket, Perserriket og India. Etter en begivenhetsrik epoke, hvor byen under ledelse av dronning Zenobia for en kort tid – og uten hell – utfordret samtidens stormakter, mistet den sin maktstilling, men fortsatte å være viktig på andre måter.

Palmyra var bare et av flere knutepunkt i nettverk som bandt verden sammen fra Kina i øst til Atlanterhavet i vest. Men med sin egenartede kultur, velbevarte ruiner og gåtefulle beliggenhet midt i ørkenen har byen alltid pirret nysgjerrigheten til folk utenfra. I dag har den på tragisk vis fått fornyet oppmerksomhet og relevans, gjennom sin skjebne i den syriske borgerkrigen.

Hvem er tadameraene?

Moderne liv blant Palmyras ruiner | Haian Dukhan

Etter at den romerske keiser Aurelian erobret Palmyra i 272 e.Kr., ble den redusert til en landsby som sjelden dukket opp i historiske nedtegnelser. Dynastiene som hersket i Syria, fortsatte å bruke Bels tempel som støttepunkt for å påtvinge de nomadiske beduin-stammene i Den syriske ørken lov og orden.

De nåværende innbyggerne i Palmyra, tadamera på arabisk, er etterkommere av en liten gruppe familier som i flere hundre år bodde i en landsby inne i Bels tempel. Tadameraene levde sine liv, oppdro familiene sine og samlet minner inne i et arkeologisk minnesmerke. Der fant de vern mot beduin-stammene som angrep bosetninger, og mot ørkenlivets strabaser. Jeg husker bestefar fortalte med lidenskap og sorg om sitt tidlige liv inne i Bels tempel, og hvordan franskmennene jevnet byen deres med jorden og ba dem flytte til en ny by ved siden av ruinene.

Etter at den forferdelige ødeleggelsen av Palmyra nådde nyhetene for to år siden, har mediene hovedsakelig fokusert på det arkeologiske minnesmerket og monumentene der. Menneskene i Palmyra, som hadde sitt tilhold der i flere hundre år og som fortsatte å bo i Tadmor, nevnes sjelden i pressen. For tadameraene var Palmyra en fysisk forbindelse til fortiden og til

bevisstheten om at de var etterkommere av familier som en gang var en del av en stor sivilisasjon. Før man diskuterer hva ruinene av Palmyra betyr for tadameraene, er det viktig å nevne at mange syrere kjenner bedre til fengselet i Tadmor (som Assad-regimet i flere tiår brukte til å sperre inne politiske motstandere) enn til Zenobia. Ikke desto mindre har monumentene i Palmyra gitt syrerne stolthet og en følelse av samhold, uavhengig av religiøs eller politisk tilhørighet, og mange hevdet med stolthet at de var «barnebarna til Odeina og Zenobia». Forholdet mellom tadameraene og ruinene av Palmyra stikker dypt, og kan på en måte representere tadameraenes tilknytning til byens gamle historie og takknemligheten mot det ruinene ga dem.

Som en hyllest til fortiden ga mange i Tadmor barna sine navnene Zenobia eller Odeina [for dronning Zenobia og ektemannen Odaenathus. Red. anm.]. Selv om de fleste syrere vanligvis gir et arabisk muslimsk navn til det eldste barnet, var det vanlig for folk i Palmyra å bruke et gammelt palmyrensk navn på sin førstefødte. Dette var en bekreftelse på deres sterke tilknytning til palmyrenske røtter og kultur. De to største skolene i området fikk navnene Zenobia

Landsbyen i Bels tempel
(Med tillatelse fra USAs kongressbibliotek, LC-DIG-matpc-12341)

og Odeina for å minne elevene om hvor viktig historien deres er, og forbindelsen til en viktig tidsalder. Butikker, restauranter, hoteller og andre store bygg i byen hadde navn som Tetrasyon, Baalshamin og Agora. Uansett hvor du gikk i det moderne Palmyra, møtte du navn som knyttet sammen fortid og nåtid.

Helt frem til nå har innbyggerne i Palmyra eid hager i den årtusener gamle oasen som omkranset ruinene. Oasen gir ruinene en helt spesiell skjønnhet med sitt grønne innslag i det arkeologiske landskapet, og får den til å skille seg ut fra ørkenen omkring. Oasen hadde omtrent 1000 hektar med kunstig vannet mark som tadameraene beplantet intensivt

med palme-, oliven- og granatepletrær.

Tadameraene arbeidet for å bevare denne grønne flekken i ørkenen, og til gjengjeld ga oasen dem av sin grøde og et sted for rekreasjon og avslapning. Tadameraene var et viktig element i symbiosen som gjorde Palmyra unik: ruinene, oasen og menneskene som arbeidet i århundrer for å bevare den.

En stor andel av lokalbefolkningen samarbeidet i flere tiår med nasjonale og internasjonale delegasjoner for å grave ut ruinene i Palmyra og konservere dem så godt det lot seg gjøre. Flesteparten av de ansatte som jobbet for Direktoratet for oldtidsminner for å verne og konservere ruinene i Palmyra, var tadameraer.

Lokalbefolkningen satt ikke bare på førstehåndskunnskap om området, men også store mengder dokumentasjon om monumenter og gjenstander, og har vært viktige medhjelpere i avdekkingen og konserveringen av ruinene i Palmyra i flere tiår.

Ruinene i Palmyra var en viktig inntektskilde for tadameraene. Mange arbeidet for å konservere ruinene, andre var ansatt i den lokale turistnæringen. De fleste hotellene, restaurantene og butikkene i byen var eid av palmyrenere. Tadameraene integrerte ofte tradisjonelle elementer av livene sine i turistnæringen, som folkedans og autentisk mat fra Palmyra. For tadameraene var ikke bare arbeidet i turistnæringen en sjanse til å tilby tjenester for betaling. Internett er fullt av historier om palmyrenske familier som inviterer reisende inn i sine hjem. Selv om de fleste tadameraene har lav sosioøkonomisk status, var de generøse med tid og ressurser. De mente at Palmyra ikke bare skulle være et turistprodukt, men også et sted for dialog mellom kulturer.

Vi må ikke glemme tadameraenes offer i konflikten i Syria. Hoveddelen av dem valgte å være nøytrale i konflikten fordi de var bekymret for ødeleggelser som kunne ramme oldtidsbyen. Trefninger mellom opprørerne og regjeringsstyrkene mellom 2011 og 2014 førte imidlertid til at store deler av oasen ble svidd av. Blant alle de fryktelige angrepene på Palmyra rystet ingen verden så kraftig som halshuggingen av Khaled al-Asaad, den palmyrenske arkeologen som var en foregangsmann i utforskningen og bevaringen av ruinene i Palmyra i mer enn femti år. Palmyras viktige rolle historisk og strategisk gjorde byen utsatt for stadige kamper mellom regimet og IS-krigere. Slagene om kontroll over Palmyra førte til at begge sider skadet både ruinene og den

moderne byen. Tadameraene forlot byen fullstendig, og unnslopp IS' brutalitet og den vilkårlige bombingene fra krigsflyene til det syriske regimet. De fleste av dem endte opp i kummerlige forhold i en leir i ørkenen på grensen til Jordan, uten støtte fra det internasjonale samfunnet.

En dag vil IS og regimets undertrykkelse i Syria høre fortiden til. Palmyra vil være en permanent påminnelse om mørket som ekstremisme og undertrykkelse kan føre med seg. Arven fra Palmyra hadde overlevd i årtusener. Palmyra har bundet sammen sivilisasjoner, og forhåpentligvis vil den når krigen er over, igjen skape enhet og identitet for Syrias befolkning. Bevaringen av Palmyra henger tett sammen beskyttelsen av den syriske befolkningen generelt og tadameraene i særdeleshet.

HAIAN DUKHAN ble født i Palmyra i 1981, og har bodd der størsteparten av sitt liv. Han tok en Bachelor i engelsk litteratur ved Al-Ba'th Universitet i Homs i 2003. Han har arbeidet for det syriske jordbruksdepartementet, det syriske turistdepartementet, FNs mat- og jordbruksorganisasjon (FAO) og Verdens naturvernunion (IUCN) i Palmyra i flere år. Han tok deretter en Master i internasjonal utvikling ved University of East Anglia i Storbritannia. Han dro tilbake til Syria bare måneder før opprøret startet for å arbeide i utviklingssektoren i Palmyra. Da det syriske opprøret startet, nedtegnet Dukhan sine observasjoner om stammekulturens rolle i protestbevegelsen. Dette resulterte senere i et doktorgradsprosjekt ved University of St. Andrews i Skottland, hvor han nylig forsvarte doktorgraden sin. I de fire årene Dukhan arbeidet med avhandlingen gav han ut flere artikler som er sitert i flere medier, for eksempel: Tribes and Tribalism in the Syrian Uprising – The Islamic State and the Arab Tribes in Eastern Syria.

EXHUME

Amanda Chambers

Bakgrunn

Arbeidet mitt dreier seg om vårt forhold til fortiden.

Det springer ut fra et behov for å skape kontakt med historien på en måte vi ikke lett kan definere, men som føles instinktiv. Men hvorfor er fortiden viktig for oss? Hvorfor føles den som et kjent sted når vi ikke har noen måte å være der fysisk? Og har dette noen betydning?

Det som er viktig for meg, er den fysiske kontakten med fortidens fragmenter: tekster, gjenstander, steder, musikk osv. Deretter plasserer jeg det håndgripelige i sentrum av hvert verk, slik at jeg kan oppheve avstanden mellom fortid og nåtid – binde den fast og avsløre dens hemmeligheter. I prosessen skaper jeg nye meninger og fortellinger slik at fortiden alltid er til stede. Jeg liker den britiske forfatteren Hilary Mantels ord: «Fortiden ligger ikke bak oss, men ved vår side.» For meg er dette fornuftig. Når jeg velger materialer til å utforske denne ideen, synes jeg leire, med sine fysiske og grunnleggende egenskaper, binder ting sammen på en utrolig måte – både for meg og publikum.

Exhume

Jeg bruker ofte fortiden til å skape verk i nåtiden, men da ødeleggelsen av Palmyra inntraff i 2015, så jeg at jeg kunne skape et verk med relevans i samtiden. Det var ikke noe jeg planla. Da jeg så nyhetsreportasjene og spesielt Google Earth-bildene fra før og etter IS' angrep, fikk jeg en kraftig, fysisk reaksjon som ikke slapp taket i meg.

Jeg registrerte også debatten som fulgte i Storbritannia, der vi som tilskuere var sjokkert over de arkitektoniske skadene så vel som menneskelivene som gikk tapt i Syria. Dekningen av verdensarvstedet på UNESCOs liste fikk dramatisk dekning – ifølge noen altfor mye. Dette interesserte meg – kontrasteringen av kunst med menneskeliv. Jeg kjente at jeg ønsket å gjøre noe – og byggingen av en «konstruksjon» var der det hele begynte.

Verket blir til

Jeg liker kunst som utfordrer meg, og mer og mer skaper jeg bare verk som tar meg med på en eller annen form for reise. Hvis jeg er berørt, tror jeg dette overføres til verket – og publikum også. Det er et minstekrav.

Jeg så for meg bilder av Exhume før jeg gikk i gang, men jeg hadde ingen anelse om hvordan jeg kunne bygge så store verk av leire uten å brenne dem, siden jeg ikke hadde noen ovn. Jeg måtte jobbe med meg selv før jeg torde gå i gang – det skremte meg litt – og det innså jeg at var en fordel. Jeg visste om en leire som lufttørket og herdet over natten. Den brukes ofte i skoler for at barna skal kunne skape noe og se resultater raskt. Jeg likte ideen om å bruke dette enkle mediet i større skala. Jeg innså at jeg ville trenge et skjelett, så jeg laget et av gjerdenetting. Det ble fjernet når strukturen var stabil. Deretter laget jeg noen små prototyper. Dette førte til et større arbeid, og så flere som ble stadig høyere. Vendepunktet kom

rundt to meter (menneskehøyde). Der kolliderer skulpturen. Snart hadde jeg en gruppe skulpturer i atelieret mitt, og jeg så at i stedet for bygninger hadde jeg laget en familiegruppe. Da den tørkende leiren trakk seg bort fra metallskjelettet, var det som den antok en organisk kvalitet. Dette var svært spennende. De så ut som de strakte seg og fikk nytt liv trass i at de var fragmentert og skadet.

Jeg innså hvordan den nytteløse ødeleggelsen av Palmyra og menneskets behov for fornyelse og gjenskapning kunne dele samme verk. Jeg brukte ordet «Exhume», som på engelsk vanligvis brukes om å fjerne døde kroppar fra graver, av respekt for det faktum at mennesker døde, men som mennesker ville vi uunngåelig bygge opp igjen både livene og samfunnene våre.

Reiser til Tadmor

Jeg ønsket å vise disse verkene i sammenhenger som både var relevante for Palmyras historie, og som også gav oss et bilde av samtiden. Jeg så etter et museum å samarbeide med, og noen anbefalte forskningsprosjektet ved Universitetet i Bergen. Jeg gleder meg over at dette verket har reist fra sin opprinnelse i Storbritannia for å møte et team som har forsket på og også reist til Syria og Det nære østen. Vi har begge kommet til Palmyra ad ulike veier, men kom sammen i Bergen for å dele denne utstillingen med andre, og fortsette syklusen av forbindelser og diskusjoner.

Amanda Chambers,
Shigaraki, Japan, mars 2017

AMANDA CHAMBERS er en britisk kunstner som jobber med flere medier. Verkene hennes fokuserer på vårt forhold til fortiden, og sporene vi finner etter den i gjenstander, steder og rom. De siste 12 årene har hun samarbeidet med samlinger ved flere nasjonale og internasjonale museer, inkludert Naturhistorisk museum i London og The Bodleian Library ved Universitetet i Oxford. Hun er medlem av Royal Society of Arts (FRSA) og Royal West of England Academy of Arts (RWA). Hun fullførte et studieopphold med keramikk som tema i Japan i mars 2017, med midler fra Daiwa Foundation og Great Britain Sasakawa Foundation, som en del av et lengre prosjekt det hun utforsker sitt forhold til leire. Hun har senere fått en treårig bevilgning fra Arts Council England for å videreutvikle denne forskningen. www.amandachambers.co.uk

◆ Bilde: Max McClure

Den syriske ørken

Der fjellene møter slettelandet midt i Den syriske ørken ligger Tadmor, bedre kjent som Palmyra. Ørkenen er ikke et sanddynelandskap, slik man for eksempel finner i Saudi-Arabia, men en tørr, vid steppe. Fjellene nord for byen grenser mot den fruktbare sonen i nordvest-Syria hvor det lar seg gjøre å dyrke korn, rundt Homs, Hama og Aleppo. Fjellpasset danner en port for alle som beveger seg mellom jordbruksområdene og ørkenen. Ruten gjennom ørkenen var en snarvei for reisende mellom Middelhavskysten i vest eller Damaskus i sør, og Mesopotamia, landet mellom Eufrat og Tigris.

Det kontrastfylte landskapet vakte tidlig oppsikt langt utenfor Syrias grenser. I sin encyklopediske *Naturhistorie* fra omkring 70 etter Kristus skrev den romerske forfatteren Plinius den eldre at Palmyra var berømt for sin beliggenhet: et lite område med kilder og dyrkbar jord avgrenset av ørken på alle kanter. Efqa, Palmyras hovedkilde, gir vann til byens hager, men er samtidig svært svovelholdig. For å få nok drikkevann måtte

Arkeologisk kart over byen. Byens hovedkilde, den varme kilden Efqa, er markert på kartet. Efqa gir vann til hagene i Palmyra. Vannet er svovelholdig og ble antagelig lite brukt som drikkevann. Efqa ble sett på som hellig, og ruinene viser at palmyrenerne badet i den. Kilden finnes fortsatt, men på 1980-tallet forsvant den under bakken som følge av synkende grunnvannsnivå. (Kart: Klaus Schnädelbach)

palmyrenerne supplere med vann fra andre kilder. I fjellområdet nordvest for Palmyra fantes flere slike kilder, som kunne ledes til byen i underjordiske vannledninger. Her har arkeologer også funnet spor etter sisterner som lagret regnvann – godt hjulpet av jordsmonnet i området, som hindrer vannet i å synke ned i jorden.

Vannforekomster og beliggenhet gjorde at oasen ble et viktig stoppested for reisende mellom øst og vest. Nomadiske stammer tok ørkenen i bruk allerede i steinalderen, og stedsnavnet «Tadmor» dukker opp i tekster fra bronsealderen. Den assyriske kongen Tiglath-Pileser I hevdet å ha beseiret «Amurru-folket» (et arameisk-talende folk) og erobret Tadmor omkring 1100 f. Kr. Ifølge bibelsk tradisjon anla kong Salomo «Tadmor i ødemarken». Mest sannsynlig bygger dette på en forveksling med et annet sted, kjent som «Tamar», men det bidro til den senere interessen for Palmyra. Dagens ruiner er riktig nok fra romersk og islamsk tid.

Byen mellom rikene

Takket være Aleksander den stores erobringer ble det nåværende Syria og Midtøsten en del av det greske riket.

Fra år 100 f.Kr. ble steppebefolkningen gradvis mer bofast, og organiserte seg for å beskytte karavanene som skulle gjøre Palmyra berømt. Palmyra utviklet seg til en by med politiske institusjoner etter gresk modell, og innbyggerne kalte seg selv palmyrenere. Snart ble det reist offentlige monumenter av de slag som var vanlige i greske byer: et marked (*agora*), et teater, templer og en bred hovedgate omkranset av søyler.

Andre byer i Det nære østen gjennomgikk en lignende prosess, men Palmyra utviklet en unik bykultur hvor stammeidentiteten fortsatt var viktig.

Mellom Roma og Partia

Roma og Partia var datidens stormakter, og Palmyra lå midt mellom dem. Palmyrenere bosatt i partiske byer som Dura-Europos, Seleukia, Babylon og Vologesias la til rette for utveksling av varer og ideer mellom øst og vest. Størst politisk innflytelse fikk Romerriket, som tok kontroll over de østlige middelhavsområdene i løpet av de første århundrene før og etter Kristus. Palmyra ble sannsynligvis en del av Romerriket rundt år 10–40 e.Kr. under keiser Tiberius (14–37), men beholdt betydelig selvstyre. Keisere som Hadrian (117–138 e.Kr.) reiste gjennom de østlige områdene og stoppet i Palmyra, ved Romerrikets østgrense. Under det severiske dynastiet, som hadde bånd til Syria, i det tredje århundre, fikk Palmyra status som *colonia*. Frem til det tredje århundret finner vi få tegn til konflikt eller spenning. Romerske soldater og embetsmenn reiste gjennom Palmyra og dediserte innskrifter. Det fantes også en palmyrensk enhet med dromedarryttere i den romerske hæren: Ala Ulpia I Dromedariorum Palmyrenorum.

◊ Den store kolonnaden: To brede gater flankert av søylerader krysset oldtidens Palmyra. Gatene skilte kjøretøy og gående, og knyttet sammen de viktigste byområdene og templene. De lange søyleradene hadde fremspring med statuer av palmyrenere og innskrifter der innbyggerne viste frem sitt engasjement for byen. Mange fremspring og innskrifter kan sees den dag i dag. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Æresbuen: Den kunstferdig utsmykkede buen knyttet sammen kolonnaden med Bel-tempelet, og var en av Palmyras mest berømte attraksjoner. Den ble bygget i det tredje århundre e.Kr. i keiser Septimius Severus tid. Størstedelen av buen ble sprengt i stykker i september eller oktober 2015. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Den store markedsplassen (*agora*) var hjertet i Palmyras økonomiske og politiske liv. Den ble anlagt i siste fjerdedel av det første århundret, og målte 71 x 84 meter. Innskrifter er satt opp i agoraen til minne om fremstående borgere som stod bak karavanehandelen. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Tetrapylon lå på et ovalt torg og bestod av fire porter hver formet av fire søyler i rosa granitt og fraktet fra Egypt. Den fungerte som en monumental rundkjøring ved et kryss i kolonnaden. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Byggingen av det romerske teateret sammen med kolonnaden begynte i det andre århundre, men ble aldri fullført. I tillegg til forestillinger ble også politiske møter holdt her. Den monumentale strukturen (*scaenae frons*) bak scenen hadde fem innganger. Den ble skadet tidlig i 2017. (Guillaume Piolle / CC BY 3.0)

Fra ørkenen til havet

Grunnlaget for Palmyras rikdom var fjernhandel mellom Det indiske hav og Middelhavet. Tradisjonelt hadde handelen gått langs elvene Eufrat og Tigris, hvor det var god tilgang på mat og vann. Traseen var imidlertid delt mellom mange små kongedømmer som krevde toll og skatt av reisende. De skiftende politiske forholdene i grenslandet mellom romersk og partisk territorium gjorde også situasjonen uforutsigbar. I det første århundret før Kristus begynte derfor palmyrenske kjøpmenn å frakte varer på kamelryggen tvers gjennom ørkenen til det sentrale og sørlige Mesopotamia.

Selv om det var vanskeligere å reise gjennom ørkenen ble ruten attraktiv. Hver høst gikk karavanene mot sørøst, lastet med blant annet vin, metaller og glass. Ved Eufrat ble lasten flyttet over i flåter av oppblåste dyrehuder og seilt nedover elven. Kamelene ble sendt på beite i grenseområdene mellom

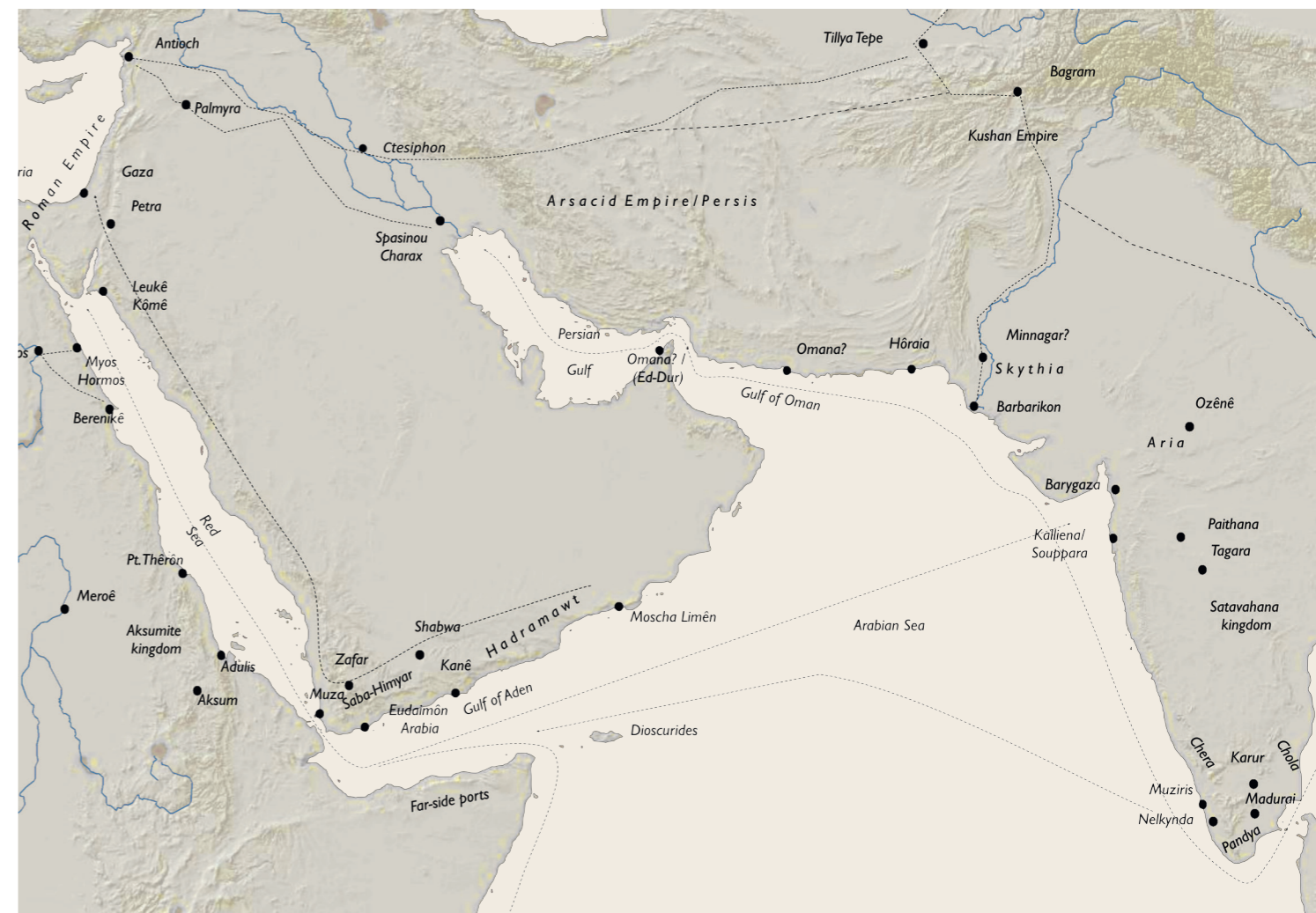
Saudi-Arabia og Irak. I havner ved Persiabukta ble varene lastet på skip, som gikk til India og Arabia. Om våren kom skipene tilbake med krydder, silke, bomull, fargestoffer, røkelse, myrra og edelsteiner. Karavanen satte så kursen tilbake mot Palmyra, en reise som tok i overkant av én måned. I Palmyra ble lasten undersøkt og fortollet, før den ble sendt videre til middelhavskysten og så til resten av Romerriket.

Over tid utvidet palmyrenerne aktiviteten. De sendte selv skip til India og Arabia og de slo seg ned i Egypt for å drive handel på Rødehavet og langs Nilen. Palmyrenerne etterlot seg innskrifter i stein. Fra disse kjenner vi til at palmyrenerne var aktive et trettitalls steder, fra Pakistan og Jemen i sør, til Egypt og Roma i vest. Overalt knyttet de bånd til lokalsamfunnet, for eksempel ved å gå i offentlig tjeneste, gi gaver til lokale helligdommer, eller danne foreninger.

Portrettet på mynten (advers) er sannsynligvis av Phraates IV, som hersket over det partiske riket fra 37 til 2 f.Kr. Han har spisst skjegg og den såkalte «kongelige vorten» i pannen. På reversen finner vi en gresk innskrift og en sittende bueskytter. Phraates IV gikk til krig mot Marcus Antonius og Octavian, som senere ble Augustus. Palmyra nøt godt av den økte sikkerheten rundt transportrutene etter at en fredsavtale ble inngått mellom disse rikene i 20/19 f.Kr (Universitetsmuseet i Bergen, BMM 3366)

Grunnlaget for Palmyras rikdom var handelen mellom middelhavsområdet og Det indiske hav. Kartet viser de viktigste handelsrutene på palmyrensk tid. (Kart: Eivind Heldaas Seland, Basiskart (c) ESRI 2017)

Karavaner, by og omland

Karavanene var viktige for hele byen. Rikfolk investerte penger og ordnet med vakter og dyr. Kjøpmenn fulgte karavanene for å handle, og soldater og kameldrivere tok seg av det praktiske. I spissen stod en karavaneleder valgt av kjøpmennene. Det må ha vært fest når karavane kom tilbake. De reisende hadde vært på farten i mer enn et halvt år og brakte sikkert med seg gaver til familien og fortellinger fra fjerne steder. Noen ganger fikk en karavane problemer, for eksempel med røvere eller fremmede fyrster. Hvis det gikk bra fikk kjøpmennene satt opp en bronsestatue på torget og lagd en innskrift til ære for den som hadde hjulpet dem. Statuene er for lengst tapt, men mange av innskriftene er bevart og forteller om ekspedisjonene.

De fleste varer som ankom Palmyra skulle videre, men noen ble solgt i byen. Blant disse var myrra og silke, som ble brukt til balsamering av de døde. Palmyra ble et viktig økonomisk senter. Den greske og palmyrenske «Skatteloven», fra keiser Hadrians tid (117–131), fastla tollsatser og avgifter. Den røper mye om det daglige livet i byen. Innskriften stod godt synlig på en gate rett ved torget, og opplyste om at det skulle betales

for vann fra kilden til hagebruk og for retten til å bruke beiteområdene og brønnene nær byen. Dyr til slakting og alt som gikk inn og ut med kamel, esel og vogn skulle skattlegges per lass, men befolkningen i nærområdene hadde fritak. Spesielle varer som bronsestatuer, ull, slaver og parfyme hadde egne satser. Dørselgere og prostituerte måtte også betale avgifter. Slike regler fantes i de fleste byer i Romerriket, men skatteloven fra Palmyra er en av få som er bevart.

I fjellene nord for byen lå det tett i tett med små landsbyer. Ved hjelp av enkle midler ble det samlet vann til å holde husdyr og enkelte steder til å dyrke korn. Landsbyene skaffet mat til Palmyra og de som bodde der ser ut til å ha blitt regnet som en del av det palmyrenske fellesskapet. På steppene i sør levde nomader som fulgte kamelene mellom sommerbeitet nær Palmyra og vinterbeitet i grenseområdene mellom Saudi-Arabia og Irak. Palmyrenerne var av nomadisk opprinnelse, og mye tyder på at de fortsatte å ha tette bånd til gruppene som levde i ørkenen. Slik fikk de tilgang på kunnskap, lastedyr, arbeidskraft og beskyttelse som var vanskelig tilgjengelig for andre kjøpmenn.

Palmyrenerne startet som karvanekjøpmenn, men utvidet snart til sjøhandel. Dette relieffet ble lagd til graven til Julius Aurelius Marona, som stod ferdig i år 236. Det viser en palmyrensk stormann som holder en kamel i den ene hånden og et skip i den andre. Bare bena og seletøyet til kamelen er bevart. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

En skattelov på reise

◆ Bilder: med tillatelse fra Hajan Farjani

I 1882 besøkte den russisk-armenske eventyreren, arkeologen og fyrsten Semjon Semjonovitsj Abamelek-Lazarev (1857-1916) Palmyra, og avdekket en massiv steintavle som var over 2 meter høy og 5 meter lang. Den var plassert nær agoraen og inneholdt en omfattende innskrift på palmyrensk og gresk, som senere ble kjent som den palmyrenske skatteloven. Den inneholdt tollforskrifter for palmyrenske handelsfolk.

På denne tiden var Syria en del av det Osmanske riket. Etter russiske diplomaters innsats bestemte sultan Abdul Hamid II (1876-1909) seg for å gi dette oldtidsmonumentet i gave til den russiske tsaren. Slik begynte den palmyrenske skatteloven sin reise fra Syria til St. Petersburg, hvor den fortsatt er utstilt i dag. Begynnelsen på reisen ser vi på fotografier tatt i 1901. For å gjøre det mulig å transportere steinen ble den delt i fire. Steinblokkene ble lastet på vogner og begynte sin langsomme ferd mot Damaskus. De fortsatte via tog til Beirut og over havet til Odessa, som på det tidspunktet var en del av det russiske imperiet. I Odessa stod de fast i to år – skatten var nemlig ikke betalt.

Atenatan og Salmat

Denne steinhellen, datert til 135–150 e.Kr., var plassert som lokk over en gravnisje (*loculus*) som de døde var plassert i. Den er inngravert med portrettene til den avdøde kvinnen og mannen. De er identifisert i innskriften på palmyrensk arameisk.

«Atênatan sønn av | Bôlhâ | akk Šalmat | hans hustru akk | (dette er) laget av Yarhaî | deres sønn»

Slik vet vi at mannen på portrettet het Atenatan. Vi får vite navnet på faren hans, Bolha. Vi får også vite at kvinnen het Salmat, og at hun var Atenatans kone. Og vi får vite at de hadde minst én sønn, Yarhai, som bestilte gravportrettet. Siden størrelsen på hellen passer til en enkel grav, er det sannsynlig at den ene av dem døde før den andre. Nisjen ble brukt på nytt med et nytt lokk da person nummer to døde.

Gravportrettene fra Palmyra avslører mye om livene og idealene til velstående palmyrenere. Salmat og Atenatan er avbildet med symboler på sin status og sosiale posisjon. Som ofte i portretter av palmyrenske kvinner bærer Salmat kunstferdige smykker (diadem, brosjé og øreringer), tunika, kappe og slør, som hun holder med høyre hånd. I den andre hånden holder hun spinnehjul og håndtein, redskaper bruk i tøyproduksjon. Atenatan har på seg en tunika og ermeløs kappe (*himation*) og holder skjøtet som bekrefter eierskap til graven. Frisyren hans følger datidens mote i Roma. Portrettene fra Palmyra viser hvordan lokale skulptører drar veksler på kunstneriske tradisjoner fra Romerriket i vest og Partia i øst.

Bysten tilhører Ny Carlsberg Glyptoteket i København, som innehar verdens største samling av palmyrenske gravskulpturer utenfor Syria. Tradisjonen for forskning på disse portrettene er sterk i Danmark. Arkeologen Harald Ingholt startet studiene av palmyrenske skulpturer i 1928. Siden 2012 har Palmyra Portrait Project ledet av Rubina Raja opparbeidet en database over alle kjente gravportretter fra Palmyra rundt om i verden. Flere enn 3000 portretter er dokumentert så langt. Viktigheten av et slikt register er nå blitt spesielt stor i lys av den ulovlige handelen med portretter, som økte i omfang etter starten av den syriske krisen i 2011.

De dødes byer

Gravrelieffene var stiliserte avbildninger av de døde, plassert på innsiden av gravkamrene. Relieffet av Atenatan og Salmat som vises her var altså ikke ment for offentlig skue, men reservert besøkende familie. Som ellers i Romerriket kom slektninger til graven for å innta måltider og minnes de døde i deres selskap. Vest for Palmyra ligger Wadi el-Qubur, «gravkamrenes dal», én av fire store gravbyer rett utenfor bygrensene. Her gravla palmyrenerne sine døde - først i tårngraver, senere bygde de også underjordiske gravkamre og tempelformede husgraver. De eldste gravene stammer fra 100-tallet f. Kr, og tradisjonen fortsatte til 200-tallet e. Kr. Bygningene som de døde ble lagt i måtte gjennom en rituell innvielse for å huse deres sjel. De rikeste fikk kroppen bevart gjennom balsamering. Som regel ble medlemmer av samme familie gravlagt i samme bygning, og slektninger dedikerte fresker, innskrifter og relieffer til de avdøde.

Byste til ekteparet Atenatan og Salmat. Palmyra, 135-150 e.Kr.
(Bilde: Palmyra Portrait Project, med tillatelse fra Ny Carlsberg Glyptotek, København. Inv. Nr: IN 1028)

Tårngraver fra den vestlige gravbyen (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Flerspråklig

Innskriften på bysten til Atenatan og Salmat er skrevet på den palmyrenske dialekten av arameisk, et semittisk språk i slekt med arabisk og hebraisk. Omtrent 3000 innskrifter er funnet og publisert. De fleste av disse er på palmyrensk, men det er også et uvanlig stort antall tospråklige tekster som foreligger på både palmyrensk og gresk. Dette forenklet tydingen av det palmyrenske skriftspråket i det attende århundre.

Palmyrenske innskrifter har blitt funnet så langt borte som ved Hadrians mur på De britiske øyer og på øya Sokotra i Arabia-havet. Dette tyder på at språket var en viktig del av palmyrensk identitet i de første tre århundrene e. Kr.

Sosiale medier

Innskrifter ble brukt til å formidle ulike budskap. Innenfor den private sfære ble gravskrifter (så godt som utelukkende på

palmyrensk) brukt til å identifiserer og minnes avdøde familiemedlemmer. Dette var en måte å knytte individer, familier og stammer sammen på etter døden. I det offentlige rom, slik som i Bels tempel og agoraen, publiserte stammer og yrkesgrupper innskrifter som hedret fremstående palmyrenere, og hevdet slik sin plass i bylandskapet.

For palmyrenerne, som for andre i den romerske kulturkretsen, var innskriftene viktige medier for å vise frem sine vennskap og styrke sosiale nettverk. For dagens forskere er de uvurderlige kilder til å rekonstruere palmyrenernes sosiale og kulturelle liv.

Det religiøse livet i Palmyra

Palmyra var en by full av guder. Templene huset en rekke guder som kom til oasen med folk som slo seg ned der, eller med reisende. Byens største helligdom var viet til Bel (Baal). Denne kultusen hadde sin opprinnelse i Mesopotamia. Han ble ofte fremstilt sammen med de typisk palmyrenske gudommene Yarhibol og Aglibol. Kultusen rundt Palmyras andre hovedgud, Baal-Shamin, hadde fønikiske røtter, mens gudinnen Allat antas å ha kommet til Palmyra med arabere som kom sørfra. De fleste av disse gudene ble også tilbedt under sine greske navn, som Zevs (Bel og Baal-Shamin) og Athene (Allat). Palmyra hadde dessuten en jødisk befolkning. Denne sammensatte gudeverdenen, og kombinasjonen av arkitektoniske stilarter i templene, viser hvordan innflytelse fra øst og vest bidro til Palmyras kulturelle egenart.

Palmyra hadde et rikt og variert religiøst liv, selv om mange sider ved det fortsatt er ukjente for oss. Vi vet for eksempel ikke hva slags forestillinger palmyrenerne hadde om gudene sine, siden det ikke finnes skriftlige kilder til myter eller bønner. Det kan virke som bestemte stammer hadde spesiell tilknytning til bestemte helligdommer. Hvordan de utallige guddommene var knyttet til hverandre og de ulike gruppene som utgjorde Palmyras sammensatte samfunn er fremdeles uklart.

I «tempelbransjen»

Rike kjøpmenn brukte noe av overskuddet sitt på å bygge de monumentale templene som kom til å prege byen. Det ble stadig bygget nye helligdommer. Ved å betale for nye porter, gulv eller søyler viste Palmyras overklasse sitt engasjement for byen og gudene. Innskrifter forteller oss at deltakelse i det religiøse livet i oasen var en måte å uttrykke sin plass i samfunnet.

Forrige side: Det kunstferdig utsmykkede tempelet til guden Baal-Shamin nord i byen er et godt eksempel på bruken av gresk-romerske byggestiler og -teknikker i Palmyra. Fra en innskrift funnet på innsiden av tempelet vet vi at en borger ved navn Male Agrippa betalte for en stortilt restaurering i år 131 e.Kr., samme år som keiser Hadrian besøkte byen. (Bilde: Bernard Gagnon / CC BY-SA 3.0, 2010)

Under: I Bels tempelkompleks førte en monumental inngangspørt til en stor inngjerdet tempelgård (*temenos*) der palmyrenerne samlet seg på festdager og til banketter. Selve helligdommen (*cella*) befant seg på en plattform midt i tempelgården. Den bestod av to rom med statuer av gudene som ble tilbedt i tempelet. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Palmyrenske tesserae: Palmyra Portrait Project, med tillatelse fra Ny Carlsberg Glyptotek, København

Hvem kommer til middag?

Bels tempel var stedet der alle palmyrenere samlet seg til religiøse festivaler og banketter. Tempelet hadde en bankett-hall med kjøkken og plass til over hundre gjester. Også andre helligdommer hadde bankettsaler. Man har funnet tusenvis av leirbrikker (*tesserae*) som fungerte som invitasjoner og inngangsbilletter til slike fester. Brikkene bekrefter hvor viktig det var å delta i disse samlingene for å fylle sine sosiale og religiøse forpliktelser. De viser også at prestene som var vert for disse bankettene, hadde en viktig rolle i det palmyrenske samfunnet.

Flere enn 1500 tesserae er kjent. De fleste av dem er funnet i eller nær helligdommer, noe som tyder på at gjestene la dem fra seg etter måltidet. De viser stor variasjon i form og billedspråk. Mange av brikkene fremstiller guddommen for hvem banketten ble holdt, så vel som presten som utstedte invitasjonen og betalte for den. Selv om vi ikke vet nøyaktig hvordan disse bankettene ble arrangert og hvem som ble invitert, illustrerer disse brikkene rollen templene og rituelle måltider spilte i sosial nettverksbygging.

Den danske arkeologen Harald Ingholt (1896 - 1985) samlet en stor mengde tesserae på 1920-tallet. Disse er nå en del av Palmyra-samlingen ved Ny Carlsberg Glyptoteket i København.

Palmyrenske guder på reisefot

Når palmyrenerne forlot byen og templene sine reiste de ikke alene; gudene fulgte med. Handelsfolk og soldater i romersk tjeneste ofret til sine hjemlige guder. Palmyrenske altere og innskrifter er funnet i Egypt, på øya Kos, i Roma i Italia, og til og med i Nord-England. Palmyrenske emigranter glemte heller ikke sin hjemby. En innskrift fra Bels tempel hedrer palmyrenerne bosatt i Babylon og Selevkia – byer i Parterriket, nær dagens Baghdad – som bidro til å finansiere tempelet.

I Syria fikk palmyrensk kult stor utbredelse gjennom palmyrenerne som bosatte seg i andre byer, slik funn fra Dura-Europos ved Eufrat viser. Her har arkeologer funnet palmyrenske steinrelieffer og helligdommer. De strekker seg helt fra 32 f. Kr. og frem til Dura-Europos' ødeleggelse i år 256 e. Kr. Et veggmaleri fra et av byens templer viser romerske soldater i ferd med å ofre til palmyrenske guddommer. Palmyrenerne hedret ikke bare sine egne guder. I en hule på øya Sokotra utenfor Afrikas horn viet en palmyrensk tilreisende en treplate til en navnløs lokal guddom.

Nye religiøse strømninger

Palmyrenerne kastet seg også på nye religiøse trender. I 168 e. Kr. innviet et kompani palmyrenske bueskyttere

◇ Alter (ca. 150–250 e.Kr.) fra en palmyrensk helligdom i Roma. Den latinske innskriften angir at alteret ble viet til solguden Sol, som er avbildet. Innskriften på arameisk nevner guden Malakbel og «Palmyras guder». Personene som innviet alteret, har romerske navn. (Musei Capitolini, Rome. Bilde: Birgit van der Lans)

En freske fra Dura-Europos som viser den romerske offiseren Julius Terentius idet han ofrer røkelse til gudene Iarhibol, Aglibol, og Arsu, foran sin avdeling Cohors XX. (Bilde: Yale University Art Gallery)

stasjonert i Dura-Europos et mithraeum, en helligdom for den opprinnelig persiske guden Mithras. Mithras var blitt svært populær blant romerske soldater i de første århundrene etter Kristus. I denne perioden kom også kristendommen til Palmyra. Kanskje var palmyrenske handelsfolk blant dem som brakte kristendommen videre østover til Sasaniderriket.

En beretning forteller om en kjøpmann, Ogg, som omkring år 240 e. Kr. seilte ut Persiabukten med kurs for India. Ogg var trolig oppkalt etter den palmyrenske guden Aglibol, noe som tyder på at han var en av palmyrenerne som handlet på det indiske hav. Om bord hadde han Mani, «Lysets apostel», grunnlegger av en tro senere kjent som manikeismen. Historien er del av en fortelling om Manis liv skrevet av hans tilhengere, 'manikeere'. Palmyra var trolig et av deres tidlige sentre. Manikeerne overtok det palmyrenske alfabetet og påsto at de hadde konvertert søsteren til dronningen av Tadmor. Det er vanskelig å si hvor pålitelige de manikeiske beretningene er. Sikkert er det i hvert fall at palmyrenerne gjorde seg synlige antikkens religiøse landskap.

◇ Odaenathus (ca. 220–267) ble utnevnt til hersker over Palmyra i de vanskelige tidene midt på 200-tallet. De siste sju årene av sitt liv fikk han også kongetittel og var samtidig den øverste romerske representanten i Syria og naboprovinsene. Odaenathus drev perserne tilbake i 260, og i 266 beleiret han hovedstaden Ktesifon. I denne samtidige mosaikken fra Palmyra er han framstilt som den greske helten Bellerofon, som drepte det trehodete monstret Kimæren, som her symboliserer perserkongen Shapur. Odaenathus ble myrdet i 267. (Bilde: Michal Gawlikowski)

Zenobias Palmyra – opprør og ødeleggelse

Sasanidene kommer

Palmyra vokste frem under romersk overherredømme. På 200-tallet gikk Romerriket inn i en lang kriseperiode. Samtidig, i år 224, kom et nytt persisk dynasti til makten: sasanidene. De to første kongene, Ardashir og sønnen Shapur, viste seg langt mer formidable enn de partiske herskerne de avløste. Maktbalansen endret seg. I løpet av få år hadde persiske armeer vunnet flere overlegne seire over romerne; nedkjempet og fått en keiser drept (Gordian III i 243) og tatt en annen til fange (Valerian i 260). Perserne hørtok romersk Syria, plyndret hovedstaden Antiokia og la flere byer i grus: Hatra i 242, Ana i 252 og Dura-Europos i 256.

Odaenathus og Zenobia

Omkring år 250 var makten i Palmyra samlet hos en enkelt familie. Overhode var en viss Odaenathus, som ble skjenket flere ærestitler, blant annet «leder av Palmyra». I 261, året etter keiser Valerians' ydmykende nederlag, slo han ned et opprør mot den romerske keiseren. Deretter samlet han en hær av palmyrenske og romerske tropper og drev i 262 perserne ut av regionen. Odaenathus var ikke alene i å organisere forsvar i fravær av romersk assistanse; noe lignende skal ha skjedd i nabo-byen Emesa. Men Odaenathus gikk lenger. Rundt år 267 førte han et felttog helt frem til den persiske hovedstaden Ktesifon.

Tross suksessen ble Odaenathus myrdet under uklare omstendigheter da han kom tilbake. Hans mindreårige sønn, Vaballathus, ble utpekt til ny leder. Den reelle makten lå nå hos Vaballathus' mor og Odaenathus' andre hustru, Zenobia.

Det palmyrenske imperiet

Odaenathus hadde ledet Palmyra med romersk velsignelse, og blitt skjenket senatorverdighet av keiseren. Zenobia, derimot, ser ut til å ha hatt større ambisjoner, slik mynter slått i hennes regjeringstid (omkring 268–272) tyder på. I årene 270–271 tok hun kontroll over Syria, Palestina, Egypt og deler av Lilleasia. Zenobia ga seg selv og sønnen keiserlige titler, og samlet et hoff som skulle bli myteomspunnet. Zenobia skal ha vært spesielt begavet både innen språk og militær strategi, og blant rådgiverne hennes var flere filosofer, deriblant den kjente platonisten Longinus. Hun skal også ha støttet både jødedommen og den kristne biskopen av Antiokia, Paulus av Samosata. Hennes søster Nafsha skal på sin side ha konvertert til manikeismen. At hoffet var et livlig intellektuelt sentrum er det ingen tvil om.

Dessverre for Zenobia fikk en ny og mektig romersk keiser, Aurelian, full kontroll i vest i 270. Kanskje ga Zenobia både seg selv og sønnen keisertitler fordi hun visste at Aurelian ikke ville akseptere hennes stilling? Aurelians hær kom østover to år senere, og etter to avgjørende slag ble Zenobia drevet tilbake til Palmyra. Deretter beleiret Aurelian byen. Zenobia skal ha forsøkt å flykte, men ble innhentet da hun skulle krysse Eufratelven. Hva som deretter hendte er usikkert. Kildene spriker. Noen hevder at hun døde på vei til Roma, andre at hun ble ført frem i Aurelians triumftog, og levde ut resten av sitt liv i Roma. Minnet om Zenobia kom i hvert fall til å leve videre gjennom middelalderen, både i den arabiske verden og i Europa.

Palmyra ble i første omgang spart. Men da befolkningen på ny gjorde opprør bare et år senere inntok romerske soldater byen igjen. Denne gangen var plyndringen mer omfattende.

En syrisk keiser: Elagabalus (218–222)

Elagabalus kom fra Homs i Syria der han først gjorde tjeneste som yppersteprest for guden han hadde navnet sitt etter. Han ble berømt for å innføre syriske kulturer i Roma. Denne tetradrakmen i sølv ble preget i Antiokia i Syria, 219/220 e.Kr. En byste av Elagabalus med laurbærkrans er avbildet på den ene siden, på den andre siden ser vi en ørn med en krans i nebbet. (Universitetsmuseet i Bergen, BMM 03371)

Det palmyrenske opprøret: Aurelian (270–275) og Vaballathus (267–272)

Mynter utstedt under det palmyrenske opprøret viser hvordan de palmyrenske herskerne gradvis fikk større makt. Denne mynten, som er preget i Antiokia i 271/272 e.Kr., kunnngjør kongestatusen til Zenobias sønn Vaballathus, men anerkjenner fortsatt keiser Aurelians autoritet ved å inkludere portrettet hans på den andre siden. Den ene siden (advers) viser bysten av Vaballathus med laurbærkrans. Reversen viser Aurelian med en krone med stråler som angir hans overlegne makt. (Universitetsmuseet i Bergen, BMM 03368)

Støtte til troppene: Aurelian, (270–275)

Denne mynten er datert til 272–274 e.Kr. og ble preget i Roma etter seieren over Palmyra. Den viser keiser Aurelian med strålekrone i militær rustning. Keiseren opptreer også på reversen der han holder septer og rikseple. En soldat overrekker en statue av seiersgudinnen Victoria. Mynter av denne typen hedret hærens mot og ble brukt av keisere til å skape velvilje blant troppene. (Universitetsmuseet i Bergen, BMM 03367)

Den nye orden: Diokletian (284–305)

Etter at romerne plyndret byen befestet Diokletian Palmyra og østgrensen mot trusselen fra de persiske sasanidene. Mynten er preget i Roma i 296/297 e.Kr. På adversen ser vi Diokletians byste og titler. Reversen viser det romerske folkets beskyttende ånd (genius) med attributter som symboliserer fromhet (rituell bolle) og overflod (overflødigtheshorn). (Universitetsmuseet i Bergen, BMM 03370)

Etter nederlaget – Palmyra i senantikken

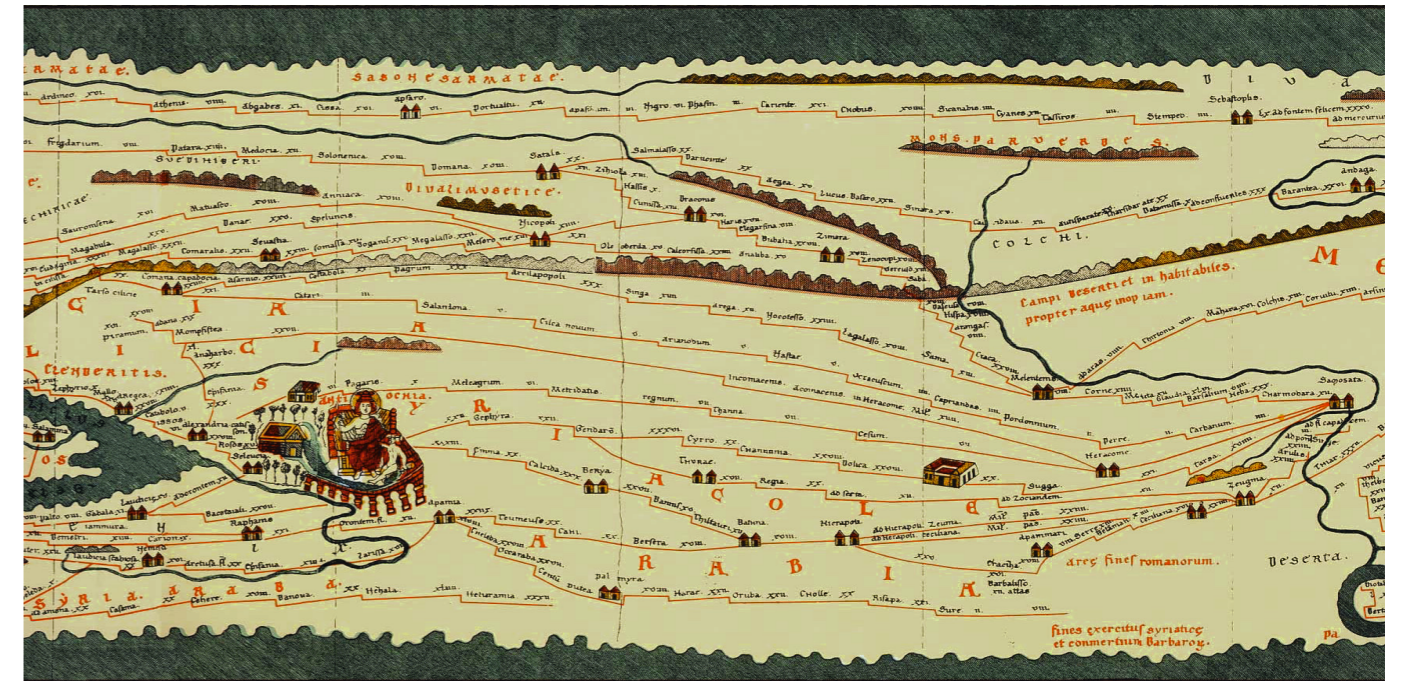
Som regel avsluttes historien om Palmyra med Zenobias opprør og Aurelians triumf gjennom Romas gater. Innskrifter på monumenter i Palmyra datert etter de romerske ødeleggelsene i 272/73 viser likevel at livet gikk videre. Templene ble reparert og et nytt badeanlegg ble bygget. Byen kom under direkte romersk styre, og Keiser Diokletian (284–305) anla en militærleir her, som fortsatt er synlig i dag. Her ble senere soldater fra Illyricum (dagens Kroatia) stasjonert. Et tegn på at byens kulturelle identitet endret seg er at de palmyrenske innskriftene forsvinner etter 280 og at den særegne begravelsestradisjonene svinner hen.

I denne perioden slo kristendommen rot i byen. Palmyra var blant byene som sendte en biskop til kirkemøtet i Nikea i 325. Bels tempel ble omgjort til kirke. En gang på begynnelsen av 400-tallet skal en munk ved navn Aleksander den søvnløse ha besøkt Palmyra. Beretningen vitner om munke og eremitter som slo seg ned i den omkringliggende ørkenen.

Palmyra fortsatte å være av interesse for handelsfolk og armeer. Et tegn på at byen spilte en viktig rolle som overnattingssted for reisende er det såkalte Peutinger-kartet – en 400-talls fremstilling av hærveiene i Romerriket. På 500-tallet, et århundre preget av fornyet konflikt mellom Romerriket og Perserriket, bygde keiser Justinian nye murer rundt byen.

Samarbeidet mellom palmyrenere og nomadestammer hadde lagt grunnlaget for byens velstand, men nå ble maktbalansen forskjøvet. I en beretning om munken Aleksander den søvnløse som levde på tidlig 400-tall fortelles det at stammene rundt Palmyra kom Aleksander til unnsetning da innbyggerne nektet å åpne byporten. Ved senantikken slutt hadde stammene overtatt byen, og to arabiske nomadestammer – Lakhmidene og Ghassanidene – kivet om kontroll.

I 634 nådde arabiske armeer Palmyra. Litt av byens gamle opprørskhet ser ut til å ha levd videre. I alle fall måtte den arabiske hæren inn ta byen to ganger.

◆ Utsnitt fra Tabula Peutingeriana. Palmyra er avbildet som to tårn nederst i midten av dette kartutsnittet. (Bilde: Konrad Miller / offentlig eiendom)

Bymuren ble trolig først bygget av keiser-Diokletian (283-305) for å styrke byens forsvarsverk mot persisk invasjon. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Under islamsk styre

Syria blomstret under styret til omayyade-kalifene (658–750), som etablerte hovedstaden sin i Damaskus etter de muslimsk-arabiske erobringene (635–636). Damaskus ble sentrum i et muslimsk imperium som i sine velmaktsdager strakte seg fra atlantehavskysten til India og fra Sentral-Asia til Jemen. Handelsnettverkene i dette vidstrakte riket bidro til spredningen av nye religioner. Etter hvert som de viktigste handelsrutene ble dominert av muslimske handelsmenn, spredte den islamske religionen seg videre langs disse veiene.

Syria nøt godt av inntektene fra dette enorme imperiet. Omayyade-kalifene investerte i byggeprosjekter som ble de første store monumentene i islamsk arkitektur. Vi ser dem fortsatt i omayyade-moskeen i Damaskus, Klippedomen i Jerusalem og den store moskeen i Aleppo, som nylig er blitt hardt skadet i borgerkrigen. I den syriske ørkenen bygget omayyade-klanen forseggjorte, befestede residenser. Syrias posisjon ble svekket da det islamske imperiets hovedstad ble flyttet til Bagdad av abbaside-dynastiet som etterfulgte omayyade-dynastiet i 750.

Samtidig fortsatte Palmyra å være et viktig senter i regionen. Embetsmenn og handelsmenn som reiste mellom Damaskus i vest og Eufrat i øst stoppet her for å hvile seg og drive handel. Endringer i byplanen reflekterer byens økonomiske funksjon. Butikker ble bygd langs den monumentale kolonnaden, som nå fungerte som marked, eller souk. I nærheten av butikkområdet ble en romersk bygning gjort om til Palmyras første moské. Denne perioden i Palmyras historie er mindre synlig i dagens ruiner. Noen arkeologiske rester datert til den tidlige islamske perioden ble fjernet for å avdekke bygninger fra den romerske perioden, som det har vært større interesse for.

Over tid ble Palmyras posisjon svekket. Rundt år 1400 førte invasjonene til den sentralasiatiske krigsherren Timur Lenk nye ødeleggelser med seg. På den tiden hadde landsbyens grenser krøpet innenfor området til Bels tempel. Det en gang så travle handelssenteret stilnet.

◊ Rester av butikker bygget i den vestlige delen av den store kolonnaden i perioden da omayyadene og abbasidene hersket. *Souken* (markedet) består av en rekke med minst 47 butikker bygget midt i gaten. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Sørveggen i Bel-tempelets cella ble utsmykket med en nisje som angir bønneretningen (*mihrab*). Innskifter viser at helligdommen ble brukt som moské allerede i 728/729, etter at den tidligere hadde vært i bruk som kirke. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

En bit av Syria i middelalderens Bergen

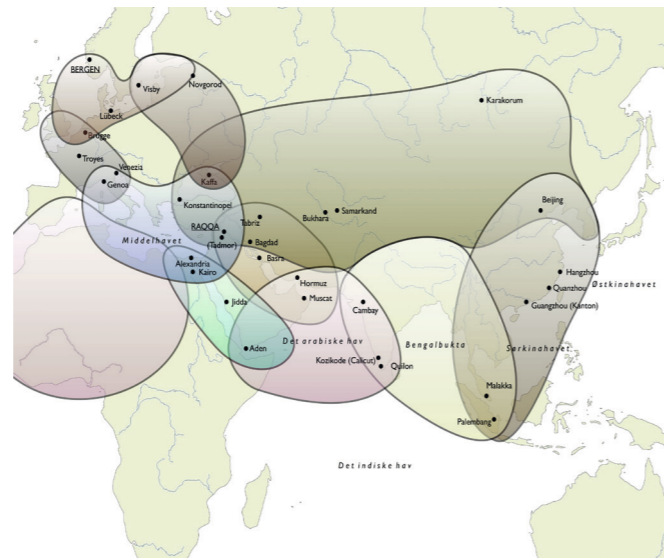
◊ Kart over handelsnettverk c. 1300. I middelalderen var Europa, Afrika og Asia knyttet sammen gjennom overlappende handelsnettverk. Bergen var godt forbundet med Nordsjøen og Østersjøen. I Midtøsten møttes handelsveger på Middelhavet, gjennom Sentralasia og over Det indiske hav. (Kart: Eivind Heldaas Seland)

Bilde: Bryggens Museum/Birgit van der Lans

Disse skårene av en liten leirkrukke ble oppdaget under utgravningene på Bryggen (1955-1972). De ble funnet under en bygning i et lag med fyllmasse datert til perioden fra 1248–1332. Denne typen blå glasur tyder på at den ble laget i Syria, sannsynligvis i byen Raqqa i nord. I dag er den bedre kjent som IS' hovedkvarter, men mellom 800 og 1200 e.Kr. var den et viktig industrielt senter for produksjon av fint glass og keramikk.

Keramikk fra Syria nådde store deler av den islamske verden og videre utenfor dennes grenser. Vi vet ikke akkurat hva denne krukken ble brukt til og hvordan den endte opp på Bryggen. Kanskje var det en reisende som tok den med seg?

Mer sannsynlig er det at den ble kjøpt som luksusdekketøy eller for innholdet. Bergen i middelalderen hadde forbindelse med den islamske verden fordi ulike systemer for fjernhandel overlappet hverandre. Krukken kan ha blitt fraktet vestover via Italia og Vest-Europa, eller tatt den nordlige ruten via Bosporos og langs de store russiske elvene til Novgorod og Østersjøen.

Gjenopppdagelsen på 1600-tallet

På 1600-tallet eksploderte den europeiske interessen for fjerne land. Den vellykkede ekspansjonen til britiske og nederlandske handelskompanier hadde gjort verden stadig større.

Handelsskip brakte med seg oppdagere, lærde og kunstnere for å samle inn kunnskap om eksotisk flora og fauna, fremmede religioner og språk, og særlig om kulturene som er beskrevet i Bibelen. Nyheten om arkeologiske funn spredte seg raskt gjennom brev sendt av lærde og diplomater.

Den syriske ørkenen var i denne perioden kontrollert av nomader, kjent som beduiner. Etterkommerne deres bor fortsatt i

området rundt Palmyra. Beduinene organiserte karavaner mellom Basra og Aleppo, slik palmyrenerne hadde gjort 1500 år tidligere.

Medlemmer av British Levant Company i Aleppo la ut for å finne Tadmor, Salomos legendariske by i ørkenen. Reisen gjennom ørkenen var strabasiøs og farefull. Det var viktig å sørge for at nomadene som holdt til i denne delen av den syriske ørkenen, tok godt imot utforskerne. I 1691 fikk en delegasjon ledet av feltpresten William Halifax tillatelse fra en lokal sjeik til å besøke oasen ved Palmyra.

Halifax' reiseskildring ble publisert i to utgaver av tidsskriftet *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* i 1695 («Skildring av en reise fra Aleppo til Palmyra i Syria»). Med den fulgte det første publiserte bildet fra Palmyra i form av en panoramategning som fungerte som en visuell guide til reisen gjennom Palmyras ruiner.

Halifax' rapport ble en umiddelbar suksess. Den ble spredt over hele Europa og la grunnlaget for de første lærde beskrivelsene av de klassiske monumentene og det palmyrenske språket, som ennå ikke var tydet.

Geert Hofstede van Essen, *Gezicht op de ruïnes van Palmyra* (Utsikt over Palmyras ruiner), 1693. Basert på skissene som ble laget under Halifax' ekspedisjon i 1691, laget den nederlandske kunstneren Geert Hofstede van Essen (1693–1702) det første maleriet av Palmyras ruiner. Konsulen i Aleppo, Coenraad Calckberner, sendte maleriet sammen med Halifax' rapport til Gisbert Cuper (1644–1716), en viktig intellektuell og politiker. Cuper spredte entusiastisk de greske og arameiske innskriftene til diplomater og lærde i sitt store nettverk. Han planla å få rapporten oversatt til latin, siden han og mange av kollegene hans ikke kunne lese engelsk. (Med tillatelse fra Allard Pierson-museet, Amsterdam)

Zenobia og Palmyra i Europa

Palmyra og dronning Zenobia ble aldri helt glemt. I middelalderen forbandt muslimske forfattere henne med dronningen av Saba, eller med slekten til Bibelens Amalek, en av Abrahams etterkommere. På 1300-tallet gjenfortalte europeiske forfattere som Petrarca og Boccaccio historien hennes basert på antikke kilder, ofte med et moraliserende tilsnitt. Chaucer, i *Canterbury Tales* (ca. 1385–1400), lot for øvrig Zenobia inngå som eneste kvinneskikkelse blant berømte tragiske figurer som Lucifer, Krøsus og Julius Caesar.

Da europeiske reisende begynte å besøke Midtøsten våknet fascinasjonen for «Orienten». Så tidlig som i 1625 dukket Zenobia opp i et skuespill av den spanske gullalder-dramatikeren Pedro Calderon de la Barca (*La gran Cenobia*). Utover på 17- og 1800-tallet ble det oppført stadig nye tragedier og operaer, blant annet av Tomaso Albinoni (*Zenobia, Regina di Palmireni*, oppført i 1694), Arthur Miller (*Zenobia*, oppført på Drury Lane Theatre i 1768) og Gioachino Rossini (*Aureliano in Palmira*, oppført på La Scala i 1813).

På midten av 1700-tallet publiserte Robert Wood verket *The ruins of Palmyra*, med detaljerte tegninger av Palmyras monumenter. Den ble umåtelig populær. Arkitekter benyttet

motiver fra boken, og et av Woods bilder skal til og med ha vært blant inspirasjonskildene til ørnen i det amerikanske riksvåpenet. Ruinene gjorde også sterkt inntrykk under romantikken. I 1805 utga Thomas Love Peacock en diktsamling titulert *Palmyra and other poems*. Titteldiktet tar for seg menneskelig storhet og forfall, symbolisert i Palmyras spøkelsesaktige ruiner.

Historien om Palmyra og Zenobia nådde også Skandinavia. Ludvig Holberg ga på midten av 1700-tallet ut en samling oppbyggelige fortellinger der Zenobia opptrer. I motsetning til Boccaccio og Chaucer var imidlertid Holberg et barn av opplysningstiden, og i hans vri på Zenobia-motivet er moralen at kvinner – gitt riktig oppdragelse – kan utvise de samme dyder som menn. En romantisk variant finner vi hos Maurits Hansen, den første norske forfatteren som forsøkte å leve av sitt forfatterskap. I 1819 ga han ut en novelle kalt *Palmyra*. Mens Holberg tok utgangspunkt i Zenobia-legenden var Hansen interessert i Palmyra som sagnomsust, orientalsk by, og novellen maner fram et besøk til Palmyra i dens storhetstid. Fascinasjonen var ikke begrenset til forfattere. I 1874 bygde Hø lens verksted i Larvik et seilskip, «et av Larviks vakreste fartøier», døpt nettopp «Zenobia».

Queen Zenobia's Last Look Upon Palmyra (1888) malt av Herbert G. Schmalz (1856-1936). Schmalz blir ofte assosiert med den såkalt pre-rafaelittiske malerskolen, som søkte seg tilbake til en stil i tråd med de italienske renessansemalerne (som Rafael). (Bilde: offentlig eiendom)

Oljemaleri av barken «Zenobia» (Bilde: Wolday Mekonen/Larvik Museum)

Arkeologi og kolonialisme

I flere hundre år var Palmyra først og fremst en kunstnerisk inspirasjonskilde. Fra slutten av 1800-tallet kom imidlertid også arkeologene for alvor til å fatte interesse for byen.

Store mengder palmyrenske begravelsebyster nådde europeiske og amerikanske samlinger gjennom datidens antikvitetsmarked. Arkeologer fra ulike nasjoner konkurrerte om å finne de mest spektakulære fornminnene. Tyske, britiske, russiske, franske og danske ekspedisjoner var alle aktive i området.

Da Det osmanske riket ble oppløst i 1921 var europeiske stormakter allerede veletablerte i Midtøsten, og Syria ble omgjort til «mandatområde» under Frankrike. For å tilrettelegge for utgravningene av Bel-tempelet flyttet franskmennene i 1932 hele landsbyen, som fremdeles lå innenfor tempelmurene, til dagens beliggenhet nord for ruinene. Også utstillingen av arkeologisk materiale ble kontrollert av den franske mandatmakten. Gjenstander fra utgravningene av Palmyra, Mari og Dura-Europos på 1920- og 30-tallet ble delt mellom Nasjonalmuseet i Damaskus og utenlandske museer. I Nasjonalmuseet fremhevet franskmennene Syrias velstand under gresk-romersk herredømme for å legitimere sitt eget styre. Slik ville de også motvirke arabisk nasjonalisme, samt religiøse og etniske spenninger.

Etter at Syria ble uavhengig i 1946 gikk Nasjonalmuseet i Damaskus over til å vektlegge den islamske kulturarven. Utgravninger i Palmyra fortsatte likevel, og bidro med stadig nye funn til museet. Helt frem til borgerkrigens start i 2011 pågikk det en rekke utgravningsprosjekter i byen, hvor syriske og utenlandske arkeologer samarbeidet.

Palmyra, Zenobia og det moderne Syria

Syriske skolebarn i Palmyra i april 2005 (Bilde: Birgit van der Lans)

Slik vikingtid og middelalder ble brukt i norsk nasjonsbygging var fortellingen om Zenobia og Det palmyrenske riket viktig for syriske nasjonalister sist på 1800-tallet. I det første moderne historieverket om Syria, skrevet av Ilyas Matar og dedikert til den osmanske sultanen, blir Det palmyrenske riket beskrevet som Syrias tapte storhetstid. For en annen viktig historiker, Juji Yanni, representerte Det palmyrenske riket det første ekspelet på syrisk nasjonal bevissthet.

Etableringen av Syria som såkalt mandatområde under Frankrike ble fulgt av Det store syriske opprøret i årene 1925–1927. Opprøret ble slått brutalt ned av den franske okkupasjonsmakten, og haltende samarbeid mellom ulike etniske og religiøse grupper bidro til nederlaget. Etter dette tapte nasjonalismen terreng for panarabismen – ideen om arabisk enhet. Palmyra fortsatte likevel å være et samlende symbol for Syrias store mangfold av religiøse og etniske grupper. Både president Hafez al-Assad og hans sønn Bashar utnyttet dette aktivt i regimets propaganda. Zenobia ble fremstilt som en heroisk forkjemper for arabisk selvstendighet mot vestlig tyranni, som i boken *Zenobie de Palmyre* (1985), skrevet av den tidligere syriske forsvarsministeren, Mustafa Tlass. Ruinene ble avbildet på syriske pengesedler og var et populært mål for skoleklasser.

Også utenfor den politiske sfæren har fortellingen om Zenobia spilt en viktig rolle. Salim al-Bustani forfattet i 1870–71 en historisk roman om dronningen. Dette var et av de tidligste eksempler på moderne arabisk romanskriving, og introduserte Zenobia i moderne arabisk populærkultur. Siden den gang er det blitt skrevet flere teaterstykker.

Fra 1970-tallet av har syrisk TV også produsert flere serier om Zenobia. I 1997 kom storproduksjonen *Al-Abadid* («Splittelse»), en serie på 22 timelange episoder. Med kjente syriske skuespiller, og innspilling blant annet ved ruinene skal den ha vært svært populær, og sett av millioner av mennesker i den arabiske verden. I serien står det siviliserte og derfor motstandsdyktige Tadmor mot det usiviliserte og brutale Romerriket, som et bilde på forholdet mellom araberverden og vesten.

I 2008, få år før borgerkrigen begynte, ble en storslagen musikal om Zenobia laget av den anerkjente komponisten Mansour Rahbani satt opp i Dubai. Den bød på kameler, hester og over hundre dansere, samt en libanesisk popstjerne i hovedrollen.

Turisme og Tadmor

Under fransk kolonistyre ble Palmyra et populært reisemål for velstående turister fra Europa og Amerika. De godt bevarte restene fra oldtiden tiltrakk seg gjester fra hele verden. I 1980 ble Palmyra skrevet inn på UNESCOs verdensarvliste. Det satte Syria på kartet som et land med en gammel historie og kultur. Før utbruddet av borgerkrigen i 2011 var Palmyra et av Syrias viktigste turistmål.

Den moderne byen Tadmor var et knutepunkt for reise og handel i Syrias ørkenområder. Her lå også det beryktede Tadmor-fengselet, der politiske fanger ble holdt under brutale forhold til 2001, og igjen etter 2011, i tillegg til flere militære anlegg.

Internasjonal og lokal turisme var en viktig kilde til inntekter og jobber for landet og regionen. Ifølge Verdens turismeorganisasjon stod turisme for omtrent 6 % av BNP.

For innbyggerne i Tadmor var livet tett knyttet til fortidsminnene i nærområdet. Fremdeles kan palmyrenere minnes slektninger som for bare to generasjoner siden bodde innenfor murene til Bels tempel. Foreldre ga barna sine navn som Zenobia og Odeina. Mange hadde sitt levebrød i bevaringen av ruinene og i turistnæringen, noe vi ser igjen i navnene på virksomheter som «Hotel Zenobia» og «Baal Shamin Hotel».

Blant ruinene tilbød selgerne suvenirer, forfriskninger og kamelturer. Beduinkulturen var en kilde til inspirasjon for produksjon av suvenirer som ble solgt til utenlandske besøkende. Kameler, vevde tepper, vannpiper, smykker og metallarbeider i beduinstil skapte romantiske bilder av livet i Østen, som reisende tok med seg hjem. Mange beduiner har gitt opp nomadelivet på grunn av miljøendringer og press fra myndighetene.

◆ Amerikanske besøkende poserer foran Bels tempel og den monumentale buen (1929) (Med tillatelse fra USAs kongressbibliotek, LC-DIG-matpc-13950, LC-DIG-matpc-13947)

Forrige side: Butikker i Tadmor selger suvenirer knyttet til ulike perioder i Palmyras historie. (Bilde: Jørgen Christian Meyer)

Palmyra og den syriske borgerkrigen

Siden 2011 har Syria vært rammet av borgerkrig. Det som startet som et opprør mot Bashar al-Assads regime, utviklet seg til en innfløkt kamp mellom grupper som kjemper for ulike saker, med ulike internasjonale støttespillere. Så langt har den syriske krisen ført til nesten 500 000 døde. 12 millioner mennesker – halve befolkningen i landet – er på flukt fra hjemmene sine.

Krigen i Syria har hatt en dramatisk effekt på Palmyra og menneskene som er avhengige av de historiske ruinene. På grunn av den strategisk viktige plasseringen, flyplassen og det beryktede fengselet ble Tadmor og de nærliggende arkeologiske funnstedene tidlig en militær sone. Det moderne Tadmor er nå for det meste forlatt.

Palmyra havnet i overskriftene verden over da IS-krigere inntok Tadmor i mai 2015 og stengte fengselet der. Over de neste ti månedene ble verden vitne til en rekke forferdelig hendelser. I august 2015 ble verden rystet av den brutale henrettelsen av arkeologen Khaled al-Asaad (1934-2015) som hadde ansvaret

for stedet og museet i flere tiår. Han hadde viet livet sitt til forskning på og bevaring av Palmyra. Innsatsen til al-Asaad og hans kolleger førte til at deler av den verdifulle samlingen ved Palmyras arkeologiske museum ble sikret og flyttet til Damaskus, men mye ble dessverre igjen.

Kort tid etter publiserte IS bilder som viste frem ødeleggelsen av Palmyras mest berømte og best bevarte monumenter. Templene viet til Baal og Baal-Shamin ble sprengt i fellebiter ved hjelp av eksplosiver. Flere av de karakteristiske tårngravene ble helt eller delvis ødelagt, i andre graver ble veggmalier kallet over. Den monumentale buen ble også ødelagt.

I mars 2016 ble Palmyra gjenerobret av det syriske regimet med støtte fra russiske styrker og iranske og libanesiske militser. Mellom desember 2016 og mars 2017 falt ruinbyen nok en gang i IS' hender. De brukte eksplosiver på teateret og Tetrapylon-monumentet. Siden mars i år har det syriske regimet igjen hatt kontroll over byen.

Khaled al-Asaad (1934-2015) (AFP / NTB scanpix)

Æresbuen etter IS-okkupasjonen i 2016 med et fotografi fra 2014 (Joseph Eid / AFP)

3D kopi av Palmyras æresbue i London med St. Paul's Cathedral i bakgrunnen. (Jeff Gilbert / Alamy Stock Photo)

Nye digitale teknikker og 3D-modeller skapt i datamaskiner kan brukes til å visualisere og rekonstruere tapte eller skadede gjenstander fra oldtiden. Mer enn i tidligere tilfeller der kulturarv er blitt ødelagt har vi sett disse nye verktøyene bli brukt til å protestere mot IS' destruktive handlinger.

En rekonstruksjon i 3D av den monumentale buen i Palmyra er vist frem i London og New York. For noen symboliserer nøyaktigheten i disse kopiene forpliktelsen til å bevare kulturarven og evnen til å rekonstruere det som er gått tapt eller blitt skadet. Andre føler at disse moderne rekonstruksjonene skaper et falskt bilde av autentisitet når de brukes i stedet for monumenter som var verdsatt for sin alder.

Palmyra som symbol

I dag er Palmyra kanskje mer berømt enn noen gang tidligere. Bilder av oldtidsbyen har blitt spredt over hele verden gjennom digitale medier, avisartikler og utstillinger. Slik er den arkeologiske arven også blitt en symbolsk slagmark, hvor partene i konflikten gir helt ulike vurderinger av byens betydning og av ødeleggelsene.

Den islamske statens nyhetskanaler sier at de angriper monumentene fordi de er assosiert med avbilde- og avgudsdyrking (shirk). Andre mener at ødeleggelsene er motivert av et ønske om å utslette Syrias lokale og nasjonale symboler, eller at de har som mål å fremprovosere reaksjoner fra ulike grupper – tilhengere så vel som motstandere – i vesten.

Kort etter gjenerobringen i mars 2016 gjennomførte et russisk orkester en konsert i det romerske teateret. I en videomelding feiret Russlands president Vladimir Putin IS' tilbaketrekning som en seier over barbari. Ved å benytte begrepet barbari kunne han – som andre statsledere før ham – samtidig fremstille sitt eget land som et sivilisasjonens bolverk.

Endelig hender det ofte at Palmyra blir beskrevet som et symbol på mangfold og religiøs toleranse. UNESCOs direktør Irina Bokova uttalte at «Palmyra symboliserer alt som ekstremistene avskyr: kulturelt mangfold, dialog mellom kulturer, møtet mellom ulike folkeslag i dette handelssenteret mellom Europa og Asia». Dette er ord som trolig ikke ville blitt benyttet om Palmyra av de gamle palmyrenere selv, men er verdier som appellerer til mange mennesker i dag.

Gjenoppbygging av Palmyra?

Allerede rett etter ødeleggelsene kom det krav fra flere hold om å bygge opp igjen de ødelagte monumentene. Representanter for regimet og internasjonale krefter var raske til å forplikte seg. Noen ønsker å rekonstruere stedet slik det var før konflikten brøt ut i 2011. Men Palmyra i 2011 forelå ikke i uberørt stand som i Zenobias glansdager. Slik den fremstod før krigen, var byen et produkt av utvalg gjennom arkeologiske utgravninger og gjenoppbygging av bestemte faser. Stedet der oldtidsbyen lå, var i kontinuerlig bruk og ble skadet av menneskehånd og naturens gang. I så måte var den bevisste ødeleggelsen i 2015 og 2016 også en del av Palmyras historie.

Om og i hvilken grad denne fasen skal gjøres synlig er opp til de ulike partene som er involvert. Palmyra er et av de best dokumenterte stedene fra oldtidens verden. Syria har et profesjonelt arkeologisk miljø, og en lang tradisjon for samarbeid med internasjonale eksperter. Disse har uttrykt bekymringer rundt en gjenoppbygging som skjer for raskt i en pågående konfliktsituasjon. Kulturarv er et pågående prosjekt – hvordan vi behandler og ser på vår materielle fortid endres etter hver som bevaringsteknikker og den politiske og kulturelle konteksten endres.

Utvalgt bibliografi

Andrade, N. J. 2013. *Syrian Identity in the Greco-Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Astengo, G. 2016. 'The Rediscovery of Palmyra and its Dissemination in Philosophical Transactions'. *Notes and Records of the Royal Society of London Royal Society*. Vol. 70, 209-230.

Chen, B. 2009. 'Digging for Antiquities with Diplomats: Gisbert Cuper (1644-1716) and his Social Capital.' *Republic of Letters: A Journal or the Study of Knowledge, Politics, and the Arts*. Vol. 1, 1-18.

Dirven, L. 2011. 'Strangers and Sojourners. The Religious Behavior of Palmyrenes and other Foreigners in Dura-Europos', 201-220 in L. Brody and G. Hoffman (red.), *Dura-Europos: Crossroads of Antiquity*. Chestnut Hill (Mass.): McMullen Museum of Art, Boston College.

Gawlikowski, M. 2014. 'Palmyra: Reexcavating the Site of the Tariff (fieldwork in 2010 and 2011)'. *Polish Archaeology in the Mediterranean*. Vol. 23, 415-430.

Gawlikowski, M. 2005. 'L'apothéose d'Odeinat sur une mosaïque récemment découverte à Palmyre'. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*. Vol. 149, 1293-1304.

Heidemann, S. 2006. 'The History of the Industrial and Commercial Area of Abbasid Al-Raqqa, called Al-Raqqa Al-Muhtariqa'. *Bulletin of SOAS*. Vol. 69, 33-52.

Kaizer, T. 2002. *The Religious Life of Palmyra. A Study of the Social Patterns of Worship in the Roman Period*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Matthews, J. F. 1984. 'The Tax Law of Palmyra: Evidence for Economic History in a City of the Roman East'. *Journal of Roman Studies*. Vol. 74, 157-180.

Meyer, J. C. 2015. 'Palmyrena: Settlements, Forts and Nomadic Networks.' 88-104 in R. Raja (red.), *The World of Palmyra*. Copenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Raja, R. 2015. 'Staging "Private" Religion in Roman "Public" Palmyra. The Role of the Religious Dining Tickets (Banqueting Tesseræ)'. 165-186 in J. Rüpke and C. Ando (red.), *Public and Private in Ancient Mediterranean Law and Religion*. Berlin: De Gruyter.

Sartre, A., & Sartre, M. 2016. *Palmyre: Vérités et légendes*. Paris: Librairie Académique Perrin.

Schmidt-Colinet, A., Stauffer, A., & Al-Asaad, K. 2000. *Die Textilien aus Palmyra*. Mainz: Phillipp von Zabern.

Seland, E. H. 2015. *Camels, Camel Nomadism and the Practicalities of the Palmyrene Caravan Trade*. ARAM. Vol. 27, 45-54.

Seland, E. H. 2016. *Ships of the Desert and Ships of the Sea: Palmyra in the World Trade of the First Three Centuries CE*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Sholeimovich Shifman, I. 2014. *The Palmyrene Tax Tariff*. Overs. S. Khobnya og red. J.f. Healey. Oxford: Oxford University Press.

Smith, A. M. 2013. *Roman Palmyra: Identity, Community, and State Formation*. New York: Oxford University Press.

Sommer, M. 2005. *Roms orientalische Steppengrenze: Palmyra, Edessa, Dura-Europos, Hatra: eine Kulturgeschichte von Pompeius bis Diocletian*. Stuttgart: Franz Steiner.

Will, E. 1957. 'Marchands et chefs de caravanes à Palmyre'. *Syria*. Vol. 34, 262-277.

Yon, J.-B. 2002. *Les Notables de Palmyre*. Beyrouth: Institut Français d'Archéologie du Proche Orient.

Katalog

Birgit van der Lans, Eivind Heldaas Seland, Håkon Fiane Teigen

Utstilling

Amanda Chambers, Tine Erika Fuglseth, Knut Høiaas, Tore Klyve
Birgit van der Lans, Janicke Larsen, Anne Mette Prestegård,
Eivind Heldaas Seland, Arild Stene, Håkon Fiane Teigen

Grafisk design

Tine Erika Fuglseth

Oversettelser

Mygland språktjenester AS

Forsidebilde

Library of Congress, Prints & Photographs Division /
Tine Erika Fuglseth

ISBN

978-82-93545-01-9

Takk til

Wiam Alaridi, Museum Vest

Allard Pierson Museum, Amsterdam

Bymuseet i Bergen

Amanda Chambers

Det humanistiske fakultet, Universitetet i Bergen

Haian Dukhan, University of St. Andrews

Michal Gawlikowski, Uniwersytet Warszawski

Geir Atle Ersland, Universitetet i Bergen

Hajan Farjani

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap,
Universitetet i Bergen

Kiyohide Saito, Nara National Museum

Koninklijke Bibliotheek Den Haag

Jørgen Christian Meyer, Universitetet i Bergen

Norges Forskningsråd

Ny Carlsberg Glyptotek, København

Laila Qarqout

Rubina Raja, Aarhus Universitet

Klaus Schnädelbach, Technische Universität München

Universitetsbiblioteket i Oslo

Universitetsbiblioteket i Bergen

Universitetsmuseet i Bergen

With funding from
The Research Council of Norway

UNIVERSITETET I BERGEN

